

УДК 165.21 : 124.2 : 130.2

Полулях Ю. Ю.

**МОДЕРН, ПОСТМОДЕРН, ДРУГИЙ МОДЕРН:
ВАРІАЦІЇ СЕМІОСФЕРИ ЖИТТЄСВІТУ**

Проблематика модерної реальності, що почала реалізуватися в досвіді людства з Нового Часу, конституюючись як смисловий горизонт життя спочатку у Європі, а потім, з поширенням комунікативних технологій, й в усьому світі, постійно виявляє свою значущість при усвідомленні специфіки сучасних глобалізаційних процесів. Але окрім цього, модерна реальність радикально змінила традиційний життєсвіт людини й продовжує змінювати. Ю. Габермас стверджує, що проект Модерну не є завершеним, що Постмодерн є продовженням Модерну. У той же час піднімається питання про становлення форм Другого Модерну, що також є продовженням Модерну. Виникає певна категоріальна мережа, у якій виявляє себе дійсність сучасної людини: Модерн – Постмодерн – Другий Модерн. Хтось може побачити у цій тріаді діалектичне здійснення тези через антитезу в синтезу, яка являє собою остаточну реальність, але, на нашу думку, ця тріада на більш глибинному рівні виявляє єдність того базисного феномену, який розкриває себе в значеннях досвіду людини як *сучасна* єдність досвіду, а саме як *трансцендентальна єдність означування*.

Феноменологічні дослідження дозволяють стверджувати, що тим базисом, який надає досвіду єдність, є життєсвіт. Досвід окремої людини завжди є цілісним завдяки тому, що цей досвід завжди укорінений у життєсвіті. Життєсвіт є буття досвіду, життєсвіт є те ціле, що стоїть за досвідом та організує його у цілісні форми. Аналітика структур життєсвіту Гусерлем [1], Гайдеггером [2] й Шютцем [3] дозволяє побачити, що буття людини постає у світі речей та інших людей, й постає воно як елемент цього світу речей та людей, єдність чого забезпечується типізаціями відношень. Життєсвіт як світ речей не є фізікалістським світом природи, світ природи – це один з пластів життєсвіту, у якому відкриваються первинні даності того, як є людина у своєму бутті. Життєсвіт постає як *значення буття у переживаннях людини*. Референційні зв'язки людини та світом навкруги завжди опосередковані рівнями підручного світу (речі), навколишнього світу (простір й час) й спів-світу (Інші). Перехід між цими рівнями життєсвіту у рамках досвіду конституюється аппрезентаційними зв'язками, типікою відсилань речей до інших речей або значень речей.

Життєсвіт суттєво конституюється у досвіді людини. Можливо навіть стверджувати, що досвід людини – це її мікрожиттєсвіт, у той час як життєсвіт – це макродосвід людини. Досвід як інтенційне розкриття

даностей розкривається у життєсвіті через горизонти, тобто через нескінченну можливість утворення нових значень досвіду у синтезуванні смислової єдності досвіду на основі континуальності світу. Самий простий феномен тут – антиципація, передсхоплення, коли значення речі дається раніше самої речі. Значення досвіду фундуються відсиленнями у життєсвіті, й саме тотальна єдність цих відсилень встановлює смисловий рівень життєсвіту, що забезпечує згуртованість усіх цих відсилень для передданості значень. Цю структуру передданості значень у досвіді та єдності відсилень у життєсвіт можливо позначити за допомогою поняття «семіосфера». Ю. Лотман використовував це поняття для визначення усього простору культури, розуміючи її як сферу реалізації знакових конструкцій на основі мовного означування [4, с. 250–334]. На нашу думку, поняття «семіосфери» ширше за поняття «культура» та «мова», бо знакові відношення характеризують не тільки культурні відношення, а мова є одним з феноменів семіозису.

Розглядаючи соціум як символічно упорядкований життєсвіт, Ю. Габермас розрізняє у цьому упорядкуванні культуру, суспільство та особистість: «*Культурою* я називаю сукупність знання (Wissensvortat), на основі якого учасники комунікації завдяки тому, що вони знаходять один з одним порозуміння, забезпечуються засобами тлумачень. *Суспільство* становлять легітимні лади, завдяки яким учасники комунікації регулюють свою належність певним соціальним групам і забезпечують спільність (Solidarität). До *структури особистості* я зараховую всі мотиви і здібності, які дають змогу суб'єктові говорити й діяти, забезпечуючи таким чином його власну ідентичність» [5, с. 318]. Вслід за Габермасом ми можемо розрізняти ці системи упорядкування структур життєсвіту, але треба зазначити, що вони є не просто символічним упорядкуванням, а є саме сутнісним конституюванням, належним до рівня буття життєсвіту, бо взагалі без соціальних практик є неможливим само існування цілісності життєсвіту.

Ми маємо на увазі, що поза комунікативною інтерпретацією Габермасом культури, суспільства та особистості ці системи соціального буття постають в першу чергу не як дискурсивні сутності, а як структури практичної дійсності. Суспільство як практика є виробництво системи соціальних інститутів, культура як практика є виробництво форм трансляції традиції, особистість як практика є виробництво структури суб'єктивності індивіда.

Таким чином, виділені Габермасом структури треба відрізняти від символічних, тобто семіосферних сутностей, бо знаки є функторами та експресемами культури, суспільства й особистості, є їх знаряддями, а, отже, скоріше є елементами надбудови, ніж базису. Але як саме виражає себе життєсвіт у семіосфері? Семіосфера не просто доповнює структури життєсвіту. Феноменальний характер знаків у досвіді визначається їх ахронно-аппрезентативним характером конкретизації інтенційності досвіду [6], а, отже, можливо говорити про те, що у семіосфері

відбувається реінтенціоналізація життєвіту. Отже, семіосфера є невід'ємною структурою життєвіту, навіть більше – семіосфера володіє можливістю конституювати й перетворювати життєвіт. Так, семіосфера християнства перетворила життєвіт Античності у життєвіт Середньовіччя. В свою чергу, семіосфера Античності конституювала перетворення життєвіту Середньовіччя у життєвіт Відродження. Це приклади цивілізаційного макрорівня семіосфери, але на макрорівні семіосфери, на рівні конкретних досвідів, ми також можемо бачити, як знакові системи перетворюють життя людей. Реклама, мистецтво, політика, мода – знакові структури оточують людину з усіх боків.

Отже, якщо життєвіт складається з систем культури, суспільства й особистості, то вони не автоматично переносяться у семіосферу, а мають в ній інтенційні еквіваленти, тобто семіозисні форми означування, структури значення. На нашу думку, відносно культури такою структурою значення буде *цінність*, відносно суспільства – *схема*, відносно особистості – *смысл*.

Культура, маючи свій вираз у семіосфері, надає знакам ціннісного характеру. Це означає, що значення досвіду та відсилання життєвіту, коли вони беруться у перспективі культурологічного пояснення та культурцентричних практик, володіють *значимістю*, тобто конститутивним характером щодо цілей людини. Цінність речей, значень, людей – це їх введення в певну телеологію, призначення. Система цієї телеології й є культурою – системою універсальних форм, що поставляють для людини значення як цілі у життєвіту, як значимості у досвіді. Ціннісний семіозис, який можна позначити як процес утворення ентелехій у семіосфері, це семіозис, у якому синтактика, семантика та прагматика виражають саме культурний аспект життєвіту. Отже, культура, розкриваючи себе у семіосфері, наділяє ціннісним характером усі плани, рівні та типізації життєвіту, що репрезентують значення саме у цій спосіб конкретизації інтенційності досвіду.

Суспільство, конкретизуючись у семіосфері, надає знакам схематичного характеру. Це означає, що значення досвіду та відсилання життєвіту, коли вони беруться у перспективі соціологічного пояснення та суспільних практик, володіють *нормою*, тобто конститутивним характером щодо принципів діяльності людини. Схематизація суспільної практики – це один із необхідних моментів її розгортання, як показав Г. Щедровицький. Схема вводиться в процесах виробництва (усякого виробництва, а не лише економічного) в моментах появи нових умов функціонування, які створюють розриви в цілісності процесу [7, с. 34–36]. Схеми, залишаючи незмінними нові умови й відновлюючи цілісність процесу, спрямовані на конструювання єдиного полю діяльності. Принцип використання схеми найкраще описав ще Шеллінг: «Чітко видно, що таке схема, на прикладі ремісника (*des mechanischen Künstlers*), що повинен створити предмет відомої форми відповідно до певного поняття. Це поняття для нього *схематизується*, тобто воно у

своїй загальності безпосередньо стає завдяки здатності уяви разом з тим чимсь особливим і спогляданням цього особливого. Схема є правило, що направляє творчу діяльність майстра, але в цьому загальному він споглядає одночасно особливе. Відповідно до цього споглядання він робить спочатку лише грубий начерк загального, потім відпрацьовує окремі частини, поки схема поступово не стане для нього цілком конкретним образом і поки, після того як повністю визначиться образ у його уяві, і сам добуток не буде завершено» [8, с. 106]. На нашу думку, сам принцип схематизації в рамках досвіду конкретизує його (досвіду) цілісність і єдність, надає знаковим модальностям єдиного характеру їх використання. Схематичний семіозис створює в мисленні гомогенні параметри діяльності для людей, які є представниками однієї соціальної реальності. Цінності встановлюють параметр «для чого», а схеми – «яким чином». Отже, суспільство, розкриваючи себе у семіосфері, наділяє схематичним характером усі плани, рівні та типізації життєсвіту.

Особистість, як специфічний елемент життєсвіту, є, певним чином, формою індивідуальної суб'єктивізації людини, тобто практикою, яка надає людині можливість розгортання власних індивідуальних значень щодо цінностей й схем семіосфери. Значення досвіду та відсилання життєсвіту, коли вони беруться у перспективі особистісного конституювання, володіють *сміслом*, тобто егологічною евритмією щодо значень системи життєсвіту. Переводячи загальні цінності й схеми в індивідуальний шар, смисл, певним чином, корелює їх щодо життєвого досвіду людини. Таким чином, смисл на рівні абстрактному постає як значення, які є в людини на рівні простого використання (наприклад, простий реципієнт мови), а на рівні конкретному – як система специфічних ціннісних й схематичних семіозисів, які продуктивно використовуються людиною (наприклад, літератор, поет тощо – активний індуктор мови).

Існуючи як системи життєсвіту і як кореляти семіотичних процесів, суспільство, культура й особистість, певним чином, в дослідженнях постають як концепти, які актуалізуються з початком Модерну. Філософська думка Європи, починаючи з епохи Відродження, по новому структурує й постулює проблему людини, породжуючи так званий «ренесансний титанізм», коли в центр Всесвіту замість Космосу й Бога постає людина. Нова людина потребує нової реальності – й, певним чином, Модерн, Постмодерн та Другий Модерн є до сих пір розгортання цієї реальності.

Основна наша теза: *Модерн можливо співвіднести з особистісним семіозисом, Постмодерн – з ціннісним семіозисом, а Другий Модерн – зі схематичним семіозисом*. Єдність цих трьох семіозисів – це єдність модернізації життєсвіту, модернізації соціальних практик як основа цих практик.

Як ми показали в нашій попередній статті, семіозис Модерну реалізується у семантиці історичності, синтактиці наукових практик й

прагматичі функціоналізму [9, с. 90–93]. Грунтом цього семіозису є модернізація життєсвіту, виведення його за межі традиційного суспільства. Історичний розум є розум, який відрізняє свою епоху від попередніх й бачить, які процеси визначили становлення його епохи. Саме тому Модерн є проектом історизації людини, вироблення з неї людини історичної в першу чергу. А така людина має в своєму мисленні має бути під владою диспозитиву науки й вміти визначити функції кожної речі. Але окрім цього ця людина ще й має відрізнятись від інших людей, бо новий історичний розум продукує *кожну* людину як центр Всесвіту, бо для змін потрібно, щоб кожен індивід міг брати на себе історичну відповідальність й діяти. В такому значенні Модерн є типом виробництва суб'єктивності, що продукує індивіда як особистість у ситуації самосвідомості. Треба погодитися, що початок Модерну й його основний проект – це проект національних держав [10, с. 40], але це саме проект, заснований на особистісному семіозисі: кожна держава є своєрідна аналогова модель людини. Оскільки людина стає самостійною на основі свого розуму, остільки й кожна держава визначає свою унікальність.

В особистісному семіозисі Модерну значення стає смислом, якщо це значення продукується через розуміння його як породженого трансцендентальною єдністю апперцепції – тим базисом, який історичний розум надає людині як суб'єкту. На рівні повсякденності життєсвіту така система існування значення постає як конституювання гадки, бо система докси є системою, що фундує розуміння значення як смислу. Модерн як форма даності життєсвіту конститує себе у особистісному семіозисі – в тій мірі, в якій Модерн цей семіозис породжує й породжується їм.

Ми вже вказували, що Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є проектами здійснення трансцендентальної єдності означування. Модерн є висхідним базисом цього феномену, але він не зводиться лише до Модерну, як й трансцендентальна єдність означування не зводиться до трансцендентальної єдності апперцепції. Проявляючи себе так на рівні окремої людини (й закріпившись так у культурному й суспільному сенсі, тобто постаючи у виді ідеї, що індивід є початком соціуму), трансцендентальна єдність означування потребує свого розгортання у ціннісному й схематичному семіозисі, бо розвиток суспільств Модерну, закріпив у практиках особистісний семіозис (надав, наприклад, фундаментального характеру так званім правам особистості), перейшов до конституювання себе в інших формах життєсвіту.

Якщо на початку становлення Модерн підкоряє особистісному семіозису усі структури життєсвіту (тобто цей тип семіозису домінує над змістом ціннісного й схематичного семіозису), то остаточне оформлення особистості як смислового чинника модерної реальності призводить до конституювання поряд з єдністю апперцепції єдності текстуальності – або інтертекстуальності. Текстом є кожна знакова система, яка володіє

для людини нарративним значенням. Як показав Ж.-Ф. Ліотар, Модерн був епохою становлення гранднарративів – Великих Оповідань про світ. В свою чергу, Ліотар визначив Постмодерн як недовіру й навіть нищення гранднарративів [11, с. 10-12]. Але таке нищення Великих Оповідань означає, що замість гранднарративу в Постмодерні трансцендентальну єдність текстів створює інтертекстуальність. За кожним текстом існує інший текст, за ним є інший текст тощо. Ціннісний семіозис, який ми співвідносимо з Постмодерном (спираючись тут на думку дослідників, що становлення Постмодерну пов'язано з поширенням культурного й ціннісного проектів в гуманітарній думці [12, с. 15–19; 13, с. 176–178]), наділяє значимістю *усяку* цінність, бо для безлічі людей (які постають як особистості) будь-яка із цінностей може бути значимою, і якщо для однієї людини при спогляданні знаків не відбудеться ціннісний семіозис, то для іншої – відбудеться. Це призводить до радикального культурного плюралізму, коли кожна система ентелехій (тобто культура) постає як рівноцінна іншій системі ентелехій. Для постмодерної людини не має гранднарративу, що призводить до відсутності ієрархічної розмітки культур. Наприклад, Велика Оповідь прогресу означає, що одні суспільства більш прогресивні, ніж інші, а для постмодерної людини це неприйнятно. Кожне суспільство є цінністю, а кожна цінність є рівнозначною іншим. Це проста діалектика, яка як раз й доповнює семіозис історичної модернізації рівнем культурної реалізації особистості. Якщо для Модерну як форми історичної модернізації життєвіту цілком характерним є за особистість вважати лише європейця, то Постмодерн актуалізує інтенцію, яка й є основою Модерну – особистостями вважають усі люди, усякої культури й усякого образу життя. Радикальний плюралізм Постмодерну не протистоїть Модерну, а, навпаки, доповнює й розкриває його. Постмодерн є Модерном, але Модерном *всесвітнім*, а не європейським.

Ускладнення життєвіту, що модернізується, постійно призводить до розривів у його системах діяльності. Схеми, які породжує тут семіосфера на стадії Модерну, яка відома як Перший Модерн, ще, як й цінності, є підкореними особистісному семіозису й його смислам, але спів-конституювання семіозисів в рамках Постмодерну ще більше ускладнює семіосферу життєвіту, що модернізується. Практики модернізації тут вже беруть за основу не особистість й не культуру, бо єдність суспільств тут утворюється на основі технологій. В свою чергу й схематичний семіозис Другого Модерну спирається на технологічний аспект модернізації, й його нормативні значення тепер визначаються на основі трансцендентальної єдності комунікації. Інформаційні технології Другого Модерну призводять до того, що комунікативний дискурс починає визначати особистісний й ціннісний семіозиси. Визначення комунікації як базового феномену буття людини (Ясперс, Габермас, Апель) призводить до розвитку дискурсивної етики та розгляду нормативних рівнів суспільних практик під кутом парадигми

«комунікативної дії». Мультизація суспільств, яку легітимував Постмодерн, в Другому Модерні вже потребує не визнання рівноправності різнорідних соціальних елементів, а схем, які будуть виводити гетерогенність модерного життєвіту в єдину гомогенне поле дії. Другий Модерн – це модернізація планетарного масштабу, це глобалізація єдиного схематичного семіозису. Протистояння концептів Постмодерну й Другого Модерну визначено саме цим: обидва концепту претендують на визнання своєї фундаментальної ролі для усього людства в епоху після так званого Першого Модерну (перший – гетерогенно, другий – гомогенно), але без фундаментального особистісного семіозису Модерну ці концепти не можуть існувати. Модерн як форма історичної модернізації життєвіту продовжує існувати поряд з Постмодерном та Другим Модерном в семіосфері цього життєвіту. Другий Модерн є схематизація наслідків Модерну, й, певним чином, він відрізняється в семіосфері від семіотичного еквіваленту проекту Модерну лише комунікативною спрямованістю своєї трансцендентальної єдності.

Історична модернізація життєвіту, яка проявила себе в формах Модерну, Постмодерну й Другого Модерну, не проявляла себе стадіально, тобто Постмодерн не йшов за Модерном, а Другий Модерн за Постмодерном. Семіосфера модернізації постійно мала в собі семіозисні еквіваленти цих трьох модерністських форм. Проект «універсальної математики» (Декарт, Ляйбніц) був проектом в рамках схематичного семіозису, а «Енциклопедія» просвітителів виражала в собі інтенції ціннісного семіозису. Своєрідна *історична антропологія*, яка фундувала модернізацію життєвіту, можлива лише тому, що в досвіді людини виникає під впливом соціокультурних змін план трансцендентальної єдності означування, тобто вільна варіація знакових систем, які використовує продукує людина. Ця вільна варіація виникає в секуляризованому суспільстві, ускладнюючи семіодинаміку традиційного життєвіту. Отже, життєвіт й семіосфера є рівнопримордиальними в становленні модерних форм, а самі ці модерні форми є виразом варіації значень єдиного модерного життєвіту. Трансцендентальна єдність апперцепції, трансцендентальна єдність текстуальності, трансцендентальна єдність комунікації – всі ці рівні досвіду є модифікаціями трансцендентальної єдності означування, як й Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є модифікаціями модерного життєвіту. Якщо використати термінологію Спінози, то Модерн, Постмодерн й Другий Модерн є атрибутами субстанції історичної модернізації.

Таким чином, в рамках семіосферного розгляду, ми можемо стверджувати, що модерні форми життєвіту виступають як співконститутивні семіозиси, конфігурація яких визначає спрямованість сучасної свідомості й соціокультурних практик.

Література

- 1. Гусерль Е.** Досвід і судження. Дослідження з генеалогії логіки. – Київ: ППС-2002, 2009. – 356 с.
- 2. Хайдеггер М.** Бытие и время. – Харьков: «Фолио», 2003. – 503, [9] с.
- 3. Шюц А., Лукман Т.** Структури життєвіту. – К.: Український Центр духовної культури, 2004. – 560 с.
- 4. Лотман Ю.М.** Внутри мыслящих миров // Семиосфера. – СПб.: «Искусство-СПб», 2000. – С. 149–390.
- 5. Габермас Ю.** Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Єрмоленко А.М. Комунікативна практична філософія. – К.: Лібра, 1999. – 488 с.
- 6. Полулях Ю.Ю.** Феноменологічні засади онтології знаку // Філософські дослідження. Зб. наук. пр. Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля; відп. ред. Суханцева В.К. – Луганськ, 2009. – Випуск № 10. – С. 179–192.
- 7. Щедровицкий Г.П.** О методе семиотического исследования знаковых систем // Семиотика и восточные языки. – М.: Наука, 1967. – С. 19–47.
- 8. Шеллинг Ф.В.** Философия искусства. – М.: Мысль, 1999. – 608 с.
- 9. Полулях Ю.** Семіологія Модерну: семіозис проекту та конститування символічних форм // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009. – С. 89–97.
- 10. Кононов И.Ф.** Социология Второго Модерна как научная перспектива // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009. – С. 32–54.
- 11. Лиотар Ж.-Ф.** Состояние постмодерна. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
- 12. Вельш В.** Наш постмодерный модерн. – К.: Альтпрес, 2004. – 328 с.
- 13. Кузьмин Н.Н.** Общество и культура как исследовательские абстракции и концепты в современном обществоведческом дискурсе // Соціологія Другого модерну: проблема перевизначення понять суспільствознавчого дискурсу: Зб. наук. пр. / Наук. ред. І.Ф. Кононов. – Луганськ: Альма-матер, 2009. – С. 173–180.

Полулях Ю.Ю. Модерн, Постмодерн, Другий Модерн: варіації семіосфери життєвіту

У статті розглядаються Модерн, Постмодерн і Другий Модерн як сутнісні обрії сучасності. Аналізуються системи культури, суспільства й особистості як структури семіосфери. Сучасний життєвий мир репрезентується як трансцендентальна єдність означування.

Ключові слова: Модерн, Постмодерн, Другий Модерн, семіосфера, життєвіт, смисл, цінність, схема.

Полулях Ю.Ю. Модерн, Постмодерн, Второй Модерн: вариации семиосферы жизненного мира.

В статье рассматриваются Модерн, Постмодерн и Второй Модерн как сущностные горизонты современности. Анализируются

системы культуры, общества и личности как структуры семиосферы. Современный жизненный мир представляется как трансцендентальное единство означивания.

Ключевые слова: Модерн, Постмодерн, Второй Модерн, семиосфера, жизненный мир, смысл, ценность, схема.

Poluliakh J. J. Modern, Postmodern, Second modern: semiosphere variations of the life world.

The article considered Modern, Postmodern and Second modern as essential horizons of contemporary culture. Research is dedicated to the analysis of the system of culture, society and person as structures of semiosphere. Contemporary life world is represented as transcendental unity of significance.

Keywords: Modern, Postmodern, Second modern, semiosphere, life world, sense, value, scheme.

УДК 82.091

Рева Л. Г.

БІБЛІОТЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

У процесі всебічної міжнародної інтеграції виникають новітні носії глобальної загрози, які жорстоко експлуатують усі види природних та людських ресурсів. Їхні глобалістичні проекти за своєю суттю є антигуманістичними, антидемократичними, аморальними і злочинними. За задумом “нових громадян світу” суверенність нації, її національні особливості, культура мають піти в небуття. Найпотужнішою силою, спроможною протистояти наступові глобального космополітизму, є ідеологія національного патріотизму, любов до своєї Вітчизни, віра в майбутнє України, любов до своєї мови, культури, звичаїв, традицій. Така ідеологія декларує наявність у людей об’єктивної внутрішньої потреби існувати у складі різних спільнот, ототожнювати себе з ними та віддавати частину свого фізичного і розумового потенціалу, зберігаючи при цьому свою унікальну суверенність, свою ідентичність.

Спираючись на вітчизняний досвід і досвід найближчих наших сусідів – Росії та Білорусі, протягом століть у нас складалося найтісніше середовище розвитку спільних культурних і духовних цінностей. Процеси поглиблення взаємодії у всіх сферах людського життя в Україні, Росії та Білорусі на сучасному етапі – об’єктивні. Вони є незворотними і несуть нації нові можливості для всебічного розвитку і гуманістичної перспективи.

Україна, Росія і Білорусь —це не лише спільна історія, у нас спільні наукові інтереси, спільні якісні нові програми інтелектуального,